

Recensioner

Freddy Winston Castro: *Bortom den nya medelklassen. Durkheim och de moderna professionella yrkesgrupperna*. Stockholm/Stehag: Symposium Graduale 1992.

Den professionella sociologin består av en uppsättning inbördes, mer eller mindre orelaterade diskussioner. Som bekant finns det exempelvis en diskussion om professionella yrkesgrupper, en annan om sociala klasser. Mellan professionsteori och klassteori råder en egendomlig tystnad: de professionellas klassläge behandlas knappast alls i professionsforskningen, medan klassteorierna, även de som särskilt ägnar 'den nya medelklassen' sitt intresse, som regel lyckas med konststycket att helt negligera de professionellas särart. Freddy Winston Castros avhandling *Bortom den nya medelklassen* med den viktiga undertiteln *Durkheim och de moderna professionella grupperna* öppnar en angelägen diskussion mellan professionsteori och klassteori.

Freddy Castro gör naturligtvis inte detta förutsättningslöst; hans substantiella bidrag placerar sig i en nydurkheimiansk teoretisk fåra. En mycket detaljerad genomgång och kritik av teorierna om den nya medelklassen och deras eventuella rötter i Marx och Weber upptar samtidigt en beydande del av avhandlingen. Avhandlingen syftar således *inte* till en *synthes* mellan klass- och professionsteori. I stället handlar det om att förstå de professionella *sui generis*. Här menar Freddy Castro att teorierna om den nya medelklassen – såväl nymarxistiska som nyweberianska – utgör ett hinder: de förmår inte fånga det *särskilda* med de professionella grupperna. Deras klassreduktionism borgar härför. Därför måste de avvisas, enligt Freddy Castro. Men han avvisar därmed inte all klassteori: Marx' relationella och dikotoma klassbegrepp, som enligt hans mening bildar klassteorins *differentia specifica*, ger i själva verket en viktig utgångspunkt för Castros analys, särskilt när den kopplas samman med en annan utgångspunkt: en speciell förståelse av makroteoretisk klassreduktionism.

Freddy Castro lämnar, vill jag hävda, ett intressant bidrag till professionsteorin. I denna recension vill jag först granska hur han tar upp teorierna om den nya medelklassen, särskilt hans kritik av dem för klassreduktionism. Sedan tar jag upp Freddy Castros Weber-läsning till granskning, innan jag slutligen kommer till vad jag ser som hans genuina bidrag, den nydurkheimianska professionsdiskussionen. Denna begränsning är nödvändig, inte minst då vi har att göra med en mycket tät teoretisk avhandling – ett för svensk sociologi ovanligt lärdomsbevis. Att man inte alltid håller med Freddy Castro på resans gång i alla de

bispörsmål som han vägrar att rygga för är inget att förvåna sig över: det måste bli så om texten inte skall växa okontrollerat. Stilmässigt kräver han dessutom en fördomsfri läsare; Freddy Castros prosa äger inte den vanliga svenska akademiska försiktigheten, den är skarp, ibland kanske väl skarp. Till huvudspörsmålen!

De professionella och klassreduktionismen

Freddy Castro presenterar och granskar teorikritiskt tio olika *teorier om den nya medelklassen*, fem nymarxistiska – från Martin Nicolaus' kvartsekelgamla bidrag till Erik Olin Wrights senaste teoriförslag – och fem nyweberianska – från Ralf Dahrendorfs nymedelklasses till Lash och Urrys serviceklassteori. Castros anslag är mycket ambitiöst – de i mitt tycke centrala teoriförslagen finns med. Nicos Poulantzas' bidrag diskuteras således, liksom Guglielmo Carchedis, Anthony Giddens, Frank Parkins och Pierre Bourdieu.

På ett mer idéhistoriskt plan tar han inledningsvis dessutom upp olika föreställningar och teorier om den nya medelklassen, eller medelståndet, och om den nya klassen; gemensamt för dessa är att de vill förstå de intellektuella – eller professionella – i klasstermer. Men här finns även andra röster. En av dem vinner Freddy Castros öra mer än andra: Karl Mannheims. Hos Mannheim finner han nämligen ett relativt klasslöst intelligentiabegrepp (s. 93–4).

En avgörande knutpunkt i Freddy Castros argumentation återfinns i kritiken av dessa moderna teorier om den nya medelklassen. I deras oförmåga eller ovilja att *särskilt uppmärksamma de professionella grupperna* har Castro otvivelaktigen en viktig poäng. Den fråga som verkligen förtjänar att diskuteras är ju vad som betyder mest för att förklara exempelvis en läkares politiska och ideologiska handlande: klasstillhörigheten (anställd eller egen praktik är här två vanliga och åtskilda klasspositioner inte bara för läkare utan merparten av de klassiska professionerna) eller professionshemvisten. Men inte heller Castro ägnar denna fråga någon större energi: med sin *radikala tes* om metodologisk klassreduktionism kan han nämligen avvisa dessa teorier *in tutto* (se särskilt s 204ff). Freddy Castro hävdar nämligen att de professionella överhuvudtaget inte kan förstås i klasstermer – en tes som verkligen nöts in i avhandlingen. Därigenom försöker han lägga en rent nydurkheimiansk grundval för en klassificering av de professionella (vilket jag ska komma till).

Med metodologisk klassreduktionism brukar man förstå återförandet av andra fenomen än klasser till klassposition under antagandet att klassstrukturen är samhällets grundbult. Det radikala hos Castro ligger i att *inte ens vilja klassbestämma varje yrkesgrupp*. Uppmärksammar man in-

te detta leder läsningen av avhandlingen in i alldeles onödiga problem. Enligt Castro som här åberopar Marx finns det alltså tre klasser: småborgare, borgare och proletärer. Yrkesgrupper som *entydigt* inte kan klassificeras sålunda – vilket som regel visar sig i att man börjar laborera med vad han ser som icke-klassspecifika kriterier som ideologiska och/eller politiska förhållanden – blir för Castro inte hemmahöriga i klasstrukturen överhuvudtaget – men väl i samhällsstrukturen. *Därför blir närmast per definition medelklassen en klassteoretisk omöjlighet.*

Givet detta, kan man tycka att Freddy Castro lägger ner onödig möda i att avvisa de nymarxistiska och nyweberianska teorierna om den nya medelklassen. Han ägnar dem två långa kapitel (kap 7–8), förutom två kapitel (5–6) om Marx' och Webers klassteorier. Här måste jag påpeka en sak som inte direkt framgår av avhandlingen: att den från början var tänkt att handla om just den nya medelklassen och dess teorier, men slutade som en avhandling om de professionella grupperna. Från Marx och Weber till Durkheim. Att avhandlingar blir något annat än från början avsett är ju inte alldeles ovanligt; det hade dock underlättat för läsaren om detta för i första hand framställningen viktiga förhållande omtalats. Om inte annat så omvittnar ju sådana förskjutningar i en avhandlings problematik en betydande reflexivitet som man gärna vill ta full del av som läsare.

I slutkapitlet – avhandlingens viktigaste del – sammankopplar Freddy Castro sin teoretiska ståndpunkt med en empirisk iakttagelse, den växande tjänsteproduktionen i samhället. Postindustriella drag i samhällsstrukturen ökar i betydelse medan industriella – dvs klasser – minskar i vikt, hävdar Freddy Castro. Denna utveckling, hävdar han vidare, stämmer med Daniel Bells prognos från år 1974 om det postindustriella samhället, men också med Durkheims förväntningar om ökad differentiering och komplexitet, mer rörliga och professionella samhällsformer (s. 197–203). Eller som han gärna formulerar det själv: expertförhållandena växer i betydelse på bekostnad av klassförhållandena (s. 188). De professionella skulle således vara på väg att bli det nya – och annorlunda – samhällets verkliga bas (s. 184).

Som ett led i denna argumentation ska därför Freddy Castros utgångspunkt – hämtad från Stanislav Ossowski – att samhällsstrukturen inte kan reduceras till klasstrukturen förstås. Här hämtar han också något från Weber, även om han avvisar Webers klassbegrepp. Som bekant skiljer Weber på klasser och statusgrupper, och det passar väl in i hur Castro konstruerar sin argumentation. De professionella, menar han, ska inte förstås i klass- utan snarare i statustermer (s. 129). Med andra ord: genom denna användning av Marx' klassbegrepp – med ett visst understöd av Webers statusbegrepp – kan Freddy Castro utmönstra hela den moderna diskussionen om den nya medelklassen och *bädda för en*

nydurkheimiansk teoretisk förståelse av de professionella bortom klasserna överhuvudtaget.

Att göra så är knappast okontroversiellt. Själv tror jag att det finns sammanhang där det kan vara viktigt att veta de professionellas klasshemvist för att fullt ut förstå deras göranden och låtanden. Framförallt menar jag att det – hur speciella de professionella grupperna än må vara – är rimligt att låta en klassanalys omfatta åtminstone samtliga yrkesarbetande. En sådan klassanalys behöver inte heller medföra någon klassreduktionism i mer konventionell mening.

Weber och de professionella

Att vid behandlingen av de professionella utgå från en durkheimiansk tradition är förvisso sociologiskt legitimt och – vill jag häva – frukbart. Samtidigt anser jag att Freddy Castro alldeles för enkelt går förbi *Webers bidrag till professionsteorin*. Freddy Castro menar att Weber inte var nämnvärt intresserad av moderna professionella jämfört med byråkrater (se exempelvis s 56, 128, 130 eller 205). Om man botaniserar i hela det weberska så kallade stenbrottet kommer man till en annan slutsats. Här vill jag gärna åberopa en systematisk granskning av Webers bidrag till professionsforskningen av Constans Seyfarth (1989). Hos Weber skulle det gå att finna inte bara grunddragen till en modern professionsteori utan också empirisk-historiska studier av en rad professioner: jurister, börsmäklare, sjuksköterskor, präster, politiker och vetenskapsmän. Teoretiskt viktig i sammanhanget är förutom rationaliseringsdiskussionen hos Weber också *Beruf-* och karismabegreppen.

Låt mig något diskutera detta med utgångspunkt i Freddy Castros egen analys. I kapitel tre sammanfattar han på ett förtjänstfullt sätt professionsforskningen teoretiskt och idéhistoriskt. Detta utmynnar i sex kriterier för att bestämma de professionella som grupp. Det första och viktigaste kriteriet – professionernas *differentia specifica* – skulle vara *vetenskaplig – eller professionell – auktoritet*; tillika en i förhållande till Weber ny, fjärde auktoritetstyp. Vidare *allmänhetens förtroende*, något för professionen att ständigt återerövra på olika arenor. Därtill en viss *autonomi* – den behöver inte vara fullständig – och en *avgränsande jurisdiktion* vilken står i ett ömsesidigt förstärkande förhållande till den vetenskapliga auktoriteten: Ju renare – vad Durkheim bestämde som sakralt – professionalitet, desto starkare auktoritet. Slutligen en *organisation* för att främja organisationens intressen, samt en *professionell etik* – hur ambivalent den nu än må vara.

Förutom att Weber möjliggör en klassbestämning av de professionella (för att nu profanera avhandlingen något), kan samtliga dessa sex bestämningar förstås med hjälp av Webers sociologi (jfr Seyfarth 1989). Or-

ganisering, avgränsande jurisdiktion och autonomi gäller det naturligtvis för. Men också de övriga tre. Den ambivalenta etiken – de professionella är varken cyniker eller naiva menar Castro i Thomas Brantes efterföljd (s. 72f) – hade kunnat förstås i hela sin vidd som den *motsättning mellan ansvars- och övertygelseetik* som Weber så ofta återkom till. Beträffande allmänhetens förtroende hade Weber kunnat hjälpa till med att precisera vad det handlar om. Freddy Castro kommer inte längre än till att hävda dess betydelse (s. 66f). Men hur vinnas allmänhetens förtroende? En teoretisk nyckel ligger i *Webers karismabegrepp*. Den karismatiska auktoriteten är *ausseralltäglich*, utomvardaglig (Weber 1980:155ff, 677). När vardagen (*common sense*) inte fungerar kan experten gripa in och ställa allt till rätta; expertens åtgärd har drag av det Weber kallade för en etisk profetia (Weber 1980:373). Från vardagens horisont förstår vi också hur expertisen kan ifrågasättas som just abstrakt och stridande mot *common sense*! Därmed har jag slutligen kommit till vad Freddy Castro kallar för vetenskaplig auktoritet (s. 63ff). Att här tala om en fjärde auktoritetstyp vid sidan av Webers tre välkända är att missförstå idealtypsbegreppet. Vetenskaplig auktoritet går alldeles utmärkt att förstå som en specifik kombination av rationell och karismatisk auktoritet, dvs en rationaliserad karisma, vad Weber kallade för dess *herrschaftsfremde Umdeutung*. Det karismatiska i det professionella handlaget ligger i dess kreativa, diskreta, moment: förmågan att hitta en praktisk lösning i en osäker situation, men på rationell – systematisk vetenskaplig – grund (jfr Weber 1980:155ff). Varje profession är ju en säregen kombination av teori och praktik. Weber ger således ett mångskiktat bidrag till den moderna professionsforskningen, väl i klass med Durkheims.

Det nydurkheimianska bidraget

För och hos Freddy Castro är det emellertid Durkheim som fascinerar. Särskild intressant här är hans förslag i bokens sista kapitel till makrosociologisk klassificering av de professionella. Diskussionen där förbereds framförallt i kapitel 2 som ägnas Durkheim och nydurkheimianismen och kapitel 3 som behandlar professionsforskningen (vilket jag diskuterat ovan).

Hur läser då Freddy Castro Durkheim? Han är modern i så måtto att det viktiga finns i Durkheims kunskapsteori vars kärna ligger bortom både rationalism och idealism. Nyckelbegreppet blir då *kollektiv representation*: våra erfarenheter och föreställningar är socialt konstruerade stabila symbolstrukturer med kognitiva och känslomässiga element (inte minst skiljer de ut det heliga från det profana) och som sociala fakta fungerar de tvingande på oss; dessa representationer har sin bas i sam-

hället, i stort eller i någon grupp, vars organisationsmönster de hjälper till att reproducera. Exempelvis förlänar vetenskapen vissa påståenden sanning (helighet); i ett modernt samhälle tror vi – inte på religion, men på vetenskap (s. 30ff). Detta motsvarar förhållandena i den organiska solidaritetens samhälle, vore det bara inte för de orättvisor som klasser, arvsrätt och annat ställer i vägen – anomin kort och gott. Men det utvecklas en allt mer sammansatt arbetsdelning, allt fler professioner bryter fram. Expertförhållanden förtätas; vi får ett allt mer *komplex professionssystem* (40ff). Så vill Freddy Castro förstå och bruka 'sociologins grundare och förste professor' vars minne han tillägnar sin avhandling.

Några saker är speciella med Freddy Castros läsart och kunde ha diskuterats mer ingående. Att profession för Durkheim är något annat – framförallt vidare – än professionsteorin meddelar är en sådan sak. Mer speciellt och knepigare är att han – liksom flera andra nydurkheimianer – närmast gör Durkheim till en *konfliktsociolog*: det handlar om en strid mellan grupper – exempelvis professioner – om det legitima perceptionssättet inte minst. Att läsa Durkheim som konfliktsociolog är kanske möjligt – om man håller sig till den sene Durkheim. Men för Freddy Castro är även Durkheims avhandling ett centralt verk. Den centrala konflikten där – och den konflikt Castro främst uppmärksammar – är den mellan individ och samhälle – men den är ju central också hos exempelvis Parsons (1979: kap 7) – och finns där en kamp mellan grupper hör den väl närmast till anomins samhälle?! Så frågan är hur durkheimiansk nydurkheimianismen är – dvs vad man har lagt till (av Marx/Weber) och dragit ifrån Durkheim?

Svaret på den frågan har dock knappast någon betydelse i sak för Freddy Castros egentliga bidrag; det handlar om hur det moderna komplexa professionssystemet ska klassificeras och förstås. Här är det inte heller Durkheim som direkt kommer till användning; Durkheim används i avhandlingen främst till att fånga en långsiktig utvecklingstrend mot det meritokratiska professionella samhället (s. 45ff, 197ff). I stället kommer den *galler-grupptypologi* som utarbetats av den kända nydurkheimianen och antropologen Mary Douglas till intensiv användning. Inom parentes kan det vara intressant att notera att av de fyra forskare, varken fler eller färre, som Castro åberopar som 'centrala för den moderna nydurkheimianska sociologins utveckling' – Douglas, Michel Foucault, David Bloor och Aaron Wildavski – är blott en till professionen sociolog (s. 51ff). Galler-grupptypologin utgår från förekomsten av kollektiva representationer (kunskaper och kosmologier), erfarenheter som projiceras på omgivningen; den antar förekomsten av en kausal länk mellan handling, tänkande och social position. Vad som typologiserats är fyra kontexter som bas för – och förklaring av – kollektiva representa-

tioner, vilka Douglas betecknar med kosmologier. Typologin erhålles genom att kombinera två dimensioner, dels grupp, måttet på individens integration eller gruppens slutenhet och kontroll, dels galler, måttet på individernas sociala hierarkisering. Korstabuleras galler och grupp (högt och lågt) erhålles fyra typer med sina respektiva relationsmönster och kosmologier (s. 206ff).

Freddy Castro använder galler-grupptypologin (s. 212ff) genom att *specificera* den med de professionellas *differentia specifica*: vetenskaplig auktoritet/professionella expertis. Därmed erhåller han sin klassificering av de professionella – eller bättre: av det professionella samhället. I korstabellens *starka* diagonal (lågt galler och grupp mot högt galler och grupp) kan två dominerande, varandra motsatta och rivaliserande typer av professionella identifieras: *marknadsprofessionella* och *välfärdsstatsprofessionella*. I den *svaga* diagonalen kan dels en grupp *partisanprofessionella*, dels en grupp av antingen *underordnade* eller *marginaliserade professionella* identifieras. De underordnade professionella är de som ibland kallas för semiprofessionella. De marginella utgörs till exempel och inte ovanligen av högtutbildade som inte kommer från Västeuropa eller USA. De partisanprofessionella kan exemplifieras med – varför inte – THX-preparatets upphovsman, Med Dr Sandberg i Aneby.

Galler-grupptypologin genererar som jag ser det en rad intressanta iakttagelser och frågor; den är i bästa mening konsekvensrik, och Freddy Castro hanterar den skickligt. Så blir också avhandlingens slutkapitel dess absoluta höjdpunkt. En intressant sak är kategorin underordnade professionella, ty här 'läcker', eller *öppnar sig*, det professionella samhället. Här återfinner vi dem som kämpar för att exempelvis etablera en profession, men samtidigt ofta är underordnade någon redan etablerad profession. En annan sak av intresse är att dessa fyra kontexter tillsammans kan sägas utgöra vad Freddy Castro betecknar med *det professionella samhället* och inte minst att det *präglas av* sin centrala kosmologiska konflikt mellan marknads- och välfärdsstatsprofessionella, mellan en professionalism som utger sig för att veta hur man tjänar pengar och en som utger sig för att veta vad som är bra för andra, en konflikt i vilken de förra sedan en tid gripit initiativet. Den centrala motsättningen skulle vidare motsvara konflikten mellan individ och kollektiv hos Durkheim. I den *starka* diagonalen ser Freddy Castro också uppkomsten av *professionella nätverk*, heterogena interaktionsfält, där den grundläggande skillnaden går mellan privat och offentligt. Varje nätverk har vidare sina allierade, de marknadsprofessionella dominerar genom att alliera sig med borgarklassen, de välfärdsstatsprofessionella av andra allianser, men inte självklart med arbetarklassen, även om det svenska exemplet gör en sådan tolkning rimlig. Ty även om det empiriskt förhåller sig så, åtminstone i Sverige, så måste klassamhället och

det professionella samhället, om jag förstår Castro rätt, betraktas som inbördes kontingenta (s. 228).

Konflikten längs den starka axeln är lätt att känna igen. Men är *gränsen* mellan de privata och offentliga professionella så skarp som Castro drar den? Börjar en läkare eller arkitekt tänka så mycket annorlunda när gränsen 'passeras'? Sådana frågor kan kanske bara besvaras empiriskt. Här börjar dock frågorna bli fler än svaren. Helt klart är emellertid att Freddy Castro har utarbetat ett viktigt analytiskt redskap för en empirisk studie av de moderna professionella, deras samhälleliga betydelse och inbördes strider – trots att i avhandlingen fler sidor ägnas klass- än professionsfrågorna. Men några som jag ser det viktiga teoretiska frågor återstår. Det gäller dels begreppet *vetenskaplig auktoritet/professionell expertis* som Freddy Castro tillmäter sådan avgörande vikt, dels något som sammanhänger med detta, begreppet *expertförhållanden*: vad handlar de om och vad innebär det att de blir allt viktigare, dvs vilka sociala relationer etableras med dem? Vidare *könsdimensionen*: är den starka axeln inte 'manlig'? Återfinns inte merparten av kvinnorna i de underordnade professionerna, och intar inte de, främst kanske kvinnor, som kritiserar det professionella samhället ofta partisanprofessionella ståndpunkter? Dvs är inte den svaga axeln 'kvinnligt' artikulerad?

Tomas Peterson: *Den svenska modellen. Svensk fotboll i omvandling under efterkrigstiden*. Lund: Arkiv 1993.

År 1989 publicerade Tomas Peterson *Leken som blev allvar*, en bok som handlar om Halmstads BKs omvandling från folkrörelse till affärsmässigt drivet fotbollsföretag. Svensk fotboll hade då genom åren varit ett av sociologer i högsta grad försummat studieobjekt och forskningsområde. Peterson gjorde således en pionjärinsats som rönnte berättigad uppmärksamhet och uppskattning (se tex min recension i *Sociologisk forskning* nr 3 1990). Nu har han skrivit en ny bok, *Den svengelska modellen*, som är en fortsättning på och utvidning av det tidigare arbetet. Den nya boken skildrar dock inte något enskilt klubbtag (även om vissa klubbtag ägnas en del uppmärksamhet) utan svensk fotbolls utveckling över huvud taget.

På basis av bl a en genomgång av Svenska fotbollsförbundets arkiv- och utbildningsmaterial, läsning av tidnings- och tidskriftsartiklar samt intervjuer med en rad välkända tränare och ledare beskriver Peterson hur svensk fotboll på kort tid förändrats på ett genomgripande sätt. Amatörismen övergavs formellt 1967, då reglerna för spelarsättningar, reklamintäkter m m radikalt reformerades. Denna förändring fick för-

stås i första hand betydelse på elitnivån (amatörismen finns ju kvar längre ner i hierarkin), och där öppnades nu dörren inte bara för pengar och professionell yrkesutövning utan också för en mer organiserad fotboll. Tidigare var det mest fråga om att lagledningen tog ut de bästa spelarna, såg till att träningen sköttes samt försökte ingjuta mod och entusiasm i laget. Spelsystem var ett närmast okänt begrepp. Man spelade på gehör.

Med genombrottet för en mer professionell fotboll blev det annorlunda. Man behövde nu skaffa sig noter att spela efter. Fotbollsförbundet tillsatte en utredning, Fotboll 70, med utgångspunkten att Sverige skulle återta sin plats bland världens ledande fotbollsnationer. En rad organisatoriska förändringar och utbildningsåtgärder genomfördes. När det gällde spelsystem vände man blickarna mot Västtyskland och Italien för att hämta förebilder till en svensk modell. Användandet av libero och trebackslinje, inriktad på en kombination av när- och zonmarkering, var sådant som kom att anammas. Skärpningen av försvarsspelet förenades dock med ambitionen att spela en offensiv och underhållande fotboll. Det senare var något som många – på kanske diskutabla grunder – förknippade med svensk tradition.

Vissa klubbtag kom emellertid att söka sig andra vägar under 1970-talet. Det dröjde därför inte länge förrän tydliga motsättningar mellan olika skolor blev synliga. Man var helt enkelt inte överens om vilka noter man skulle spela efter. Först Malmö FF och sedan Halmstads BK importerade var sin tränare från England: Bob Houghton och Roy Hodgson. Dessa representerade något som kom att betecknas som den ”engelska” modellen. Beteckningen är något oegentlig, eftersom de båda unga engelsmännen i själva verket experimenterade med lösningar som gick utöver vad som dominerade i den engelska fotbollen. Hur som helst – de kom med nya djärva idéer och deras svenska lag lät dem pröva dessa.

Houghton och Hodgson utvecklade en fotboll som satte lagspelet i centrum: Individerna underordnades kollektivet. Man skapade en spelstil som Peterson karakteriserar med begreppen effektivitet, rationalitet och förutsägbarhet. I mer konkreta termer rörde det sig om forechecking, press på bollhållaren, understöd, zonmarkering, rak backlinje (offside-taktik), inövade rutiner vid fasta situationer och en del annat. Denna spelstil betraktades i stora delar av fotbollssverige som trist, fantasilös och robotaktig, ja den uppfattades till och med som ett mord på fotbollen. Problemet var bara att den gav god utdelning. Malmö FF och Halmstads BK vann allsvenskan upprepade gånger, och det förra laget lyckades även ta sig till en europacupfinal vilken man dock förlorade. För landslaget blev VM 1974 en succé, men sedan följde ett antal tämligen magra år. Likväl ville man inte ta efter de klubbtag som vann seg-

rar genom att spela "engelskt".

År 1980 fattades ett remarkabelt beslut av fotbollsförbundets styrelse. Man deklarerade helt sonika den "svenska" modellen som rättesnöre för svensk fotboll på alla nivåer. Nu fanns också positiva förebilder att hänvisa till främst genom de framgångar som Östers IF uppnått under den blivande förbundskaptenen Lars Arnesson. Äntligen skulle instruktörer, tränare och lagledare få klara principer att arbeta efter. Beslutet kom emellertid inte att få de konsekvenser man tänkte sig. Bilden förändrades snart bl a genom att IFK Göteborg med Sven-Göran Eriksson som tränare gick en glansperiod till mötes. Eriksson var starkt inspirerad av Houghton och Hodgson, men han vidareutvecklade deras fotbollsfilosofi i vissa avseenden. "Änglarna" lärde sig att kombinera ett disciplinerat kollektivt uppträdande med en större frihet i anfallsspelet. De lyckades spela en både välorganiserad och rolig fotboll. Man kunde nu tala om en "svengelsk" modell och den visade sig snart mycket framgångsrik. IFK Göteborg vann inte bara allsvenskan utan också UEFA-cupen efter en minnesvärd final mot Hamburger SV.

Det är en spännande historia som Peterson berättar. Han visar övertygande vilken väsentlig omvandling det faktiskt handlar om. Man kanske emellertid ska fråga sig: Är denna berättelse intressant också för den som inte direkt fascinerar av ämnet? Vad har den att erbjuda som sociologisk analys? Vad är det för sociologiska tankegångar som vägleder framställningen? Jag ska fortsättningsvis koncentrera mig på dessa frågor.

Nyckelbegrepp i Tomas Petersons analys är "profession", "professionell" och "professionalisering". Vi bör observera att ordet professionell används i två olika betydelser. För det första står det som motsatsen till amatör. I den meningen är det tämligen oproblematiskt. Den som är professionell fotbollsspelare försörjer sig på sin fotboll. Visserligen är inte gränsen mellan amatör och professionell helt distinkt, men det rör sig inte om något värre gränsdragningsproblem än vad vi ständigt ställs inför inom samhällsvetenskaperna. För det andra används begreppet i den betydelse (eller de betydelser) det har i den sociologiska professionsforskningen. En spontan reaktion inför detta är kanske viss förvåning. Är det verkligen möjligt att tala om tex fotbollstränarens yrke som en profession på motsvarande sätt som man brukar göra med läkar- och advokatyrfena? Vi ska därför närmare se efter vad författaren har att säga.

Ett centralt spørsmål är naturligtvis vilken eller vilka kategorier Petersons analys egentligen fokuserar. Han säger själv att han främst avser tränarkåren men framhåller också att fotbollen som helhet präglas av en professionalisering. Låt oss i alla fall ta fotbollstränarna som utgångspunkt. Frågan blir då huruvida deras verksamhet motsvarar det som

samhällsvetare brukar tillskriva professioner. Kännetecknen som brukar nämnas är tex att yrket utövas på heltid, att yrkesutövarna använder sig av färdigheter som är förankrade i teoretisk kunskap, att den erforderliga utbildningen äger rum på universitetsnivå, att rekryteringen till yrket ofta monopoliseras med hjälp av legitimationer, licenser eller liknande och att det kring yrket utvecklas en särskild etik.

Petersons hållning är dock odogmatisk. Tanken är bara att ett professionsteoretiskt perspektiv är eller kan vara fruktbart för att förstå utvecklingen. Författaren är för övrigt själv medveten om en rad skillnader mellan professioner av klassisk typ och fotbollens yrken. Han pekar tex på att det inte finns något legitimationsförfarande för fotbollstränare, även om efterfrågan på personer med sk steg 4-utbildning ökat. Man kan tillägga att den som inte är läkare men ändå ägnar sig åt att bota sjukdomar ju vanligen definieras som icke-läkare: kvacksalvare eller liknande. En klar skiljelinje av det slaget saknas i fotbollen. En fotbollstränare är en fotbollstränare, oavsett om han eller hon är professionell eller amatör. Det finns ingenting direkt diskvalificerande i att hålla till på en lägre nivå i seriesystemet: Där kan man förvänta sig blygsammare belöningar, men man blir inte mindre fotbollstränare för det.

I boken framhålls även en del andra skillnader mellan klassiska professioner och fotbollstränaryrket. Analysen skulle här emellertid kunna ta några steg till. En aspekt är att professioner ju bla utmärks av att omgivningen överlåter på innehavarna att fatta beslut inom det område där de är experter. Man ger dem detta beslutsutrymme eftersom ingen annan anses mer kompetent att avgöra vad som är rätt. Även om man vet att läkare gör fel ibland så antar man normalt att ingen annan yrkeskategori är bättre lämpad att fatta beslut i medicinska frågor.

När det gäller fotboll däremot har gemene man ofta en självklar sakkunskap om hur man ska göra. Visserligen överlåts ju besluten rörande laguttagning och speluppläggning på förbundskaptener, lagledare eller tränare, men det blir sannerligen inte alltid nådigt om framgångarna uteblir. Publiken på en fotbollsarena brukar ha ganska bestämda åsikter om vad som är bra eller dåligt och inte dra sig för att högljutt uttrycka sin mening. Journalister inom radio, television och press är vanligen heller inte särskilt återhållsamma i sina bedömningar. Visserligen får lagledare och fotbollstränare bestämma en del, men de lever knappast ett liv i skydd av en monopoliserad kunskap. Man kan ju påminna om Olle Nordins sorti som förbundskapten för det svenska landslaget efter debaclet i VM 1990. En liknande schavottering är svår att tänka sig om en läkare eller advokat misslyckas.

Låt mig med hjälp av ett citat från en av Petersons intervjuer understryka vad jag menar. Yttrandet härrör från Jan Sjöström, sedermera

ordförande i fotbollstränarföreningen: "Om jag skulle säga till tandläkaren att lade du inte in lite för mycket amalgam nu, skulle han säga att det vet väl inte du något om . . . det skulle vara som en knäpp på näsan på honom. Men att knäppa en fotbollstränare på näsan – vem som helst kan vara fotbollstränare på läktaren" (s. 212). Peterson använder detta citat just i syfte att illustrera en central skillnad mellan fotbollstränare och utövare av en traditionell profession, men han drar inte några omedelbara teoretiska slutsatser därav.

Vi bör nog inte ha för stora förväntningar på vad man kan åstadkomma med hjälp av professionaliseringsperspektivet. Nu hävdar dock som sagt Peterson inte mer än att detta perspektiv är eller kan vara fruktbart i analysen av de förändringar som ägt rum. Och han har åtminstone rätt i en negativ mening: Genom att jämföra med professioner av klassisk typ och peka ut skillnader och likheter visavi fotbollen kan man skaffa sig nya insikter. Vi ska heller inte glömma bort tidsdimensionen i sammanhanget: Utvecklingen inom fotbollen är ju en process som ännu inte haft så lång tid på sig.

Tomas Peterson har återigen skrivit en mycket läsvärd fotbollsbook. Han tillhandahåller en klagörande struktur på de motsättningar och de processer vilka den fotbollsintresserade allmänheten möter i massmedia som ett virrvarr av dramatiska händelser och enskilda fram- och motgångar. Medan massmedia mestadels siktar in sig på matchhjälten, målgöraren, den uteblivna straffen, det bortdömda offside-målet osv pekar Peterson systematiskt ut de övergripande mönstren. Hans användande av professionsteoretiska tankegångar ställer också fotbollen i delvis ny belysning, även om det perspektivet har sina begränsningar. Nästa gång hoppas jag att han – eller någon annan – tar sig an damfotbollen som ju på kort tid blivit en stor företeelse.

BENGT FURÅKER
Sociologiska institutionen
Göteborgs universitet